

Ροβήρος Μανθούλης: Μια Τρίτη Ματιά

Η «Τρίτη ματιά» δεν είναι ένα ακόμα αφιέρωμα στο έργο του μεγάλου Έλληνα σκηνοθέτη. Αφιέρωματα έχουν γίνει αρκετά, παραδόξως όχι πολλά, και σίγουρα θα ακολουθήσουν άλλα. Έχει ένα τόσο πλούσιο και πολυεπίπεδο έργο, που πάντα θα έχεις την αίσθηση πως δεν κατάφερες να το συμπεριλάβεις όλο. Κάτι θα μένει έξω. Η «Τρίτη Ματιά» επιχειρεί μια διαφορετική προσέγγιση.

Κουβεντιάζοντας κάποτε με το Ροβήρο Μανθούλη για την αισθητική του κινηματογράφου μού είχε πει πως όταν βάζουμε ένα σημαντικό δραματικό στοιχείο σε μια ταινία, αυτό θα πρέπει να εμφανίζεται τρεις φορές. Του το είχαν διδάξει στη Σχολή Κινηματογράφου και Θεάτρου στο πανεπιστήμιο των Συρακουσών στην Αμερική. Κι ακολουθούσε πιστά τη συμβουλή.

Η τρίτη επανάληψη φαίνεται να ολοκληρώνει έναν κύκλο, χωρίς όμως να τον κλείνει. Η τρίτη επανάληψη μας οδηγεί σε ένα ανώτερο στάδιο, ένα επίπεδο παραπάνω, όπως οι κύκλοι στο σπινάλ. Και σίγουρα αποτελεί εφελτήριο για μια παραπέρα πορεία προς τη γνώση, την αισθητική απόλαυση, τη νέα σύνθεση.

Η τωρινή «τρίτη ματιά» στο έργο του Μανθούλη ακολουθεί την ίδια ιδέα. Έρχεται να κλείσει έναν κύκλο, καλύπτοντας τα κενά, συνεισφέροντας νέο άγνωστο ή δυσεύρετο υλικό, εντοπίζοντας λεπτομέρειες που μας ξέφυγαν, να δώσει αφορμές για σκέψεις, για μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση στο έργο ενός από τους πιο σημαντικούς δημιουργούς του κινηματογράφου.

Με αυτή τη λογική συγκροτήθηκε το αφιέρωμα 2021 στο Ροβήρο Μανθούλη που σε λίγους μήνες θα «καβαντζάρει» τα 93 χρόνια μιας πλούσιας και δημιουργικής ζωής, παραγωγικής μέχρι και σήμερα – και τον ευχαριστούμε γι αυτό αφού συνεχίζει να μας προσφέρει την πλούσια γνώση του. Το αφιέρωμα δεν είναι μόνο κινηματογραφικό, καθώς περιλαμβάνει ηχητικά αρχεία, συνεντεύξεις, γραπτά ντοκουμέντα και φωτογραφίες.

Το υλικό που θα παρουσιαστεί συγκροτήθηκε στις παρακάτω έξι ενότητες για μια ευκολότερη πρόσβαση σε αυτό. Ένα έβδομο σκέλος αυτού του αφιερώματος, είναι μια Συνάντηση φίλων, αναγκαστικά διαδικτυακή.

A. ΤΡΕΙΣ ΤΟΠΟΙ

Σε αυτή την ενότητα περιλαμβάνουμε τρία ντοκιμαντέρ, τα μοναδικά διασωθέντα, από την πλούσια κινηματογραφική παραγωγή της πρώτης περιόδου, δηλαδή πριν τον ερχομό της δικτατορίας των συνταγματαρχών, και εξαφανισμένα για πολλά χρόνια. Τρεις τόποι από την μεγάλη περιπλάνηση του σκηνοθέτη στον Ελλαδικό χώρο και την ιστορία του με τους σταθερούς συνεργάτες τους της περιόδου εκείνης Φώτη Μεσθεναίο και Ηρακλή Παπαδάκη που μαζί με τους Γιάννη Μπακογιαννόπουλο και Ρούσσο Κούνδουρο αποτελούσαν την περιβόητη «Ομάδα των Πέντε» για την προώθηση του ελληνικού ντοκιμαντέρ.

Η «**Ακρόπολη**», μοναδική αποτύπωση του ιερού μνημείου, σε κείμενο και αφήγηση του διεθνούς φήμης αρχαιολόγου Γιάννη Μηλιάδη, που βρέθηκε μόλις πριν λίγα χρόνια από τον Βασίλη

Κοσμόπουλο στα χαώδη υπόγεια του υπουργείου Παιδείας, «**Η πιο μεγάλη δύναμη**», γυρισμένη στο Ζαγόρι, που βρέθηκε τελικά στο παλιό ΙΟΜ και η «**Λευκάδα, το νησί των ποιητών**» το πρώτο δημιουργικό ντοκιμαντέρ του Μανθούλη γυρισμένο το 1958.

Αυτά τα ντοκιμαντέρ αποτελούν ουσιαστικά τον προάγγελο της μεγάλης κινηματογραφικής περιπλάνησης στον κόσμο που θα ακολουθήσει την αναγκαστική παραμονή του στο εξωτερικό.

B. ΤΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

Τρία πρόσωπα της ελληνικής διασποράς στη Γαλλία. Τρεις εξ ολοκλήρου ανέκδοτες ταινίες για τρεις σημαντικές προσωπικότητες της ελληνικής διανόησης στο Παρίσι.

Οι δύο από αυτές τις ταινίες δημιουργήθηκαν στην προσπάθεια του Ροβήρου Μανθούλη να δημιουργηθεί ένα οπτικοακουστικό αρχείο στην Ελληνική κοινότητα του Παρισιού, μια προσπάθεια που δυστυχώς δεν βρήκε συνεχιστές. Έτσι μας μένουν μόνο τα σημαντικά ντοκουμέντα για την **Μιμικά Κρανάκη**, συγγραφέα, από τους διανοούμενους πολιτικούς φυγάδες του πλοίου Ματαρόα και τον **Κλεμάν Λεπίδη**, τον εμβληματικό συγγραφέα της Μπελβίλ. Η τρίτη ταινία διαφέρει από όλες τις άλλες. Αφορά τον έλληνα συγγραφέα που διέπρεψε στη Γαλλία, τον **Βασίλη Αλεξάκη**. Είναι η πρώτη μιας πρωτότυπης πρότασης τηλεοπτικής σειράς μυθοπλαστικών ντοκιμαντέρ με τίτλο "Έξι συγγραφείς σε αναζήτηση προσώπων" που δεν βρήκε παραγωγό και δεν ολοκληρώθηκε ποτέ.

Γ. ΤΡΕΙΣ ΣΤΑΘΜΟΙ

Οι πιο γνωστές και σίγουρα πιο εμβληματικές ταινίες από το σύνολο του έργου του Ροβήρου Μανθούλη. Παρ' ότι χλιοιδωμένες, δεν θα μπορούσαν να λείπουν από αυτό το αφιέρωμα. Είναι σαν πυλώνες που κρατούν στο νήμα που τους συνδέει όλο το υπόλοιπο έργο. Και μια νέα ματιά σε αυτές έχει να μας αποκαλύψει πολλά από τα μυστικά του δημιουργού τους.

Το κλασικό **ΠΡΟΣΩΠΟ ΜΕ ΠΡΟΣΩΠΟ**, ταινία σταθμός στον ελληνικό κινηματογράφο αλλά και καθοριστική στιγμή στην προσωπική ζωή του καλλιτέχνη. Μια ευρηματική ταινία από την αρχή μέχρι το τέλος, όπου ρεαλισμός και ποίηση συνδυάζονται με εκπληκτικό τρόπο. Η ταινία που απαγορεύτηκε από τη Χούντα και άλλαξε τη ζωή του σκηνοθέτη, καθώς τον υποχρέωσε να εγκατασταθεί μόνιμα στο εξωτερικό. Βραβείο Σκηνοθεσίας στο Φεστιβάλ Ελληνικού Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης 1966, Ειδικό Βραβείο Διεθνές Φεστιβάλ Κινηματογράφου Λοκάρνο 1967.

Το ντοκιμαντέρ για τον **ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΜΦΥΛΙΟ ΠΟΛΕΜΟ**, αποτελεί την πρώτη διεισδυτική ματιά στον Εμφύλιο Πόλεμο, ένα θέμα ταμπού για ολόκληρες δεκαετίες. Στο αφιέρωμα «Μια Τρίτη ματιά» επιλέξαμε να δείξουμε όχι την ωραία αλλά την εξάωρη βερσιόν, με τίτλο **ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ**. Ελάχιστα γνωστή, αξιοποιεί όλο το πλούσιο αρχειακό υλικό που έφερε για πρώτη φορά στην επιφάνεια ο Μανθούλης. Η ταινία χαρακτηρίζεται από την Agnès Bozon- Verduaz (TELERAMA, Paris) ως «Μεγαλειώδης τοιχογραφία του Ροβήρου Μανθούλη για τον Ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο» και βραβεύεται στο υψηλού επιπέδου Διεθνές Φεστιβάλ Τηλεοπτικών Προγραμμάτων (F.I.P.A.) του Μπιαρίτζ». Πιθανόν η πρώτη ταινία στην Ελλάδα για την οποία έγινε

επερώτηση στη Βουλή από 40 βουλευτές με το ερώτημα «Πώς είναι δυνατόν ένα κρατικό κανάλι να μεταδίδει τέτοιες αντεθνικές ταινίες;»

Το εξαιρετικό μυθοπλαστικό ντοκιμαντέρ (docu-fiction) **ΜΠΛΟΥΖ ΜΕ ΣΦΙΓΜΕΝΑ ΔΟΝΤΙΑ**. Μοναδικό ντοκουμέντο της μουσικής των μαύρων της Αμερικής και ταυτόχρονα αποκαλυπτικό για την κοινωνική μοίρα μιας ολόκληρης κοινότητας που καταπιέζεται. «Τα μπλουζ είναι μια μουσική κραυγή», λέει ο Ροβήρος Μανθούλης, «οι μπλουζμεν τραγουδάνε ανάμεσα από τα δόντια, με σφιγμένα δόντια, τη χαρά τους και τον πόνο τους». Βραβείο Κριτικής στις Βρυξέλλες.

Δ. ΑΥΤΟΠΡΟΣΩΠΩΣ

Σε αυτήν την ενότητα ο Ροβήρος Μανθούλης εγκαταλείπει το ρόλο του σκηνοθέτη και αφήνεται στα χέρια των συναδέλφων του. Έρχεται μπροστά από την κάμερα και μας μιλάει σε πρώτο πρόσωπο για τη ζωή και το έργο του.

Ο Αθέατος Σκηνοθέτης. Το 2010 ο Ροβήρος Μανθούλης παρουσιάζει ένα μάστερ κλας στην Αθήνα, την Κρήτη και την Κωσταντινούπολη. Σε αυτό χρησιμοποιεί εικοσιτέσσερα αποσπάσματα από 15 ταινίες του που συγκροτούν ένα σώμα «σημαδιακών», όπως τις χαρακτηρίζει ο ίδιος, σκηνών. Σημαδιακών γιατί είναι αποκαλυπτικές τόσο για τον κόσμο μας όσο και για τον ίδιο τον δημιουργό. Στην ταινία «Ο Αθέατος Σκηνοθέτης» ο Νίκος Θεοδοσίου δίνει μια κινηματογραφική μορφή σε αυτό το μάθημα κινηματογράφου.

Ο άνθρωπος με την κινηματογραφική μηχανή. Ένα επεισόδιο της εκπομπής Παρασκήνιο της ΕΡΤ σε σκηνοθεσία Κώστα Μαχαίρα. Η ταινία στηρίζεται σε μια εκτενή συνέντευξη του Ροβήρου Μανθούλη κατά τη διάρκεια της οποίας μιλάει για τη ζωή του, τις ταινίες που γύρισε.

Μια ταινία μια ζωή. Ένα πορτρέτο του Μανθούλη, με όλες τις φάσεις της σταδιοδρομίας του και με το σύνολο της σκηνοθετικής του πορείας, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Το πορτρέτο γυρίστηκε κατά παραγγελία της «Θεσσαλονίκης – Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης» σε συμπαραγωγή με την ΕΡΤ. Τη σκηνοθεσία υπογράφει ο παραγωγός Κ. Μωριάτης

Καιρός για Ήρωες. Σκηνοθεσία: Άγγελος Κοβότσος & Καλλιόπη Λεγάκη. Σε αυτή την ταινία ο Ροβήρος Μανθούλης λειτουργεί ως ρεπόρτερ. Ταξιδεύει στις Ηνωμένες Πολιτείες και συναντά τον έλληνα δημοσιογράφο Ηλία Δημητρακόπουλο, που ζει μόνιμα στην Ουάσιγκτον. Ο Δημητρακόπουλος αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στον αγώνα εναντίον της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών, μέσα από την αποκάλυψη της ελληνικής πτυχής του σκανδάλου Watergate. Είναι ο μόνος που τόλμησε να τα βάλει με τη CIA, υποβάλλοντας μήνυση εναντίον της και συνέχιζε να συλλέγει στοιχεία για την προσαγωγή του Χένρυ Κίσινγκερ στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης για να εκδικαστεί ως εγκληματίας πολέμου.

Μια μικρή ιστορία – «Είχες δίκιο ρε!». Μια ταινία για την οποία επέμενε πολύ ο ίδιος, να γίνει και υλοποίησε ο Νίκος Θεοδοσίου. Μια ταινία όπου ο Ρ. Μανθούλης συναντά μετά από εβδομήντα χρόνια ένα συναγωνιστή στην ΕΠΟΝ και αποκαλύπτεται μια συγκλονιστική ιστορία από τα ταραγμένα χρόνια του Εμφυλίου πολέμου. Η ταινία προβλήθηκε στο Φεστιβάλ Ελληνικού Ντοκιμαντέρ στη Χαλκίδα το 2020 και κέρδισε τιμητική μνεία.

Ε. ΜΙΚΡΕΣ ΠΙΝΕΛΙΕΣ

Εδώ, σ' αυτήν την ενότητα, συγκεντρώνουμε κάποιες «μικρές πινελιές», από αυτές που προσθέτει ο κάθε δημιουργός όταν ολοκληρώσει το έργο του και νομίζει πως κάτι λείπει.

Πρόκειται για ένα επιπλέον χρήσιμο υλικό, όχι μόνο κινηματογραφικό. Σκόρπιο σε διαφορετικές πηγές ή το αρχείο του Μανθούλη και δυσεύρετο. Εκτείνεται από μαρτυρίες άλλων για τη συνεργασία τους μαζί του, σχολιασμούς για επιμέρους ζητήματα του ίδιου του σκηνοθέτη, έντυπα και ηχητικά ντοκουμέντα.

Στα ηχητικά ντοκουμέντα, παρουσιάζεται για πρώτη φορά η ηχογράφιση του στρογγυλού τραπέζιου που έγινε το Φεβρουάριο του 1996 στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας με αφορμή το αφιέρωμα στον Ροβήρο Μανθούλη στο Φεστιβάλ «Κινηματογράφος και πραγματικότητα». Μιλούν ο κινηματογραφικός κριτικός Γιάννης Μπακογιαννόπουλος, ο ποιητής Τίτος Πατρίκιος και ο συγγραφέας Βασίλης Αλεξάκης. Συντονίζει ο ποιητής και θεωρητικός του κινηματογράφου Ανδρέας Παγουλάτος. Ο Ροβήρος Μανθούλης απαντά σε ερωτήσεις του κοινού. Το ηχητικό ντοκουμέντο προέρχεται από το αρχείο του Ροβήρου Μανθούλη.

Τρεις μικρές συνεντεύξεις από την εκπομπή Νυχτερινός Επισκέπτης του Άρη Σκιαδόπουλου όπου ο διευθυντής φωτογραφίας Νίκος Σμαραγδής μιλάει για τη συνεργασία του στη σειρά «Ακυβέρνητες Πολιτείες», η Κίτυ Αρσένη για την συμμετοχή της στην ταινία «Η Δικτατορία των Ελλήνων Συνταγματαρχών» και ο ποιητής Τίτος Πατρίκιος για τη γνωριμία του με τον Ροβήρο Μανθούλη στη «Διάπλαση των Παίδων» τον καιρό της Κατοχής και το Πατάρι του Λουμίδα.

Ο Ροβήρος Μανθούλης αγαπάει τα παιδιά. Για τον κινηματογράφο δεν γίνεται λόγος. Από κει ξεκινάει και η πολύ στενή σχέση του με το Διεθνές Φεστιβάλ Κινηματογράφου Ολυμπίας για παιδιά και νέους. Από αυτή τη σχέση ξεχωρίσαμε να παρουσιάσουμε μια μικρή εκπαιδευτική ταινία που δημιούργησαν ένας καθηγητής και ένας μαθητής από την Σκωτία στηριγμένοι σε ένα απόσπασμα από μια ομιλία του Ροβήρου Μανθούλη για το ντοκιμαντέρ στον Πύργο Ηλείας. Έχει τίτλο: Ένα απλό ντοκιμαντέρ.

Ολοκληρώνουμε με τα έντυπα των δύο αφιερωμάτων, το πρώτο στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας το Φεβρουάριο του 1996 και το δεύτερο στον κινηματογράφο Φίλιπ 26 Οκτωβρίου με 8 Νοεμβρίου 2006. Στο πρώτο περιλαμβάνεται, ανάμεσα σε άλλα και το κείμενο του Ρ. Μανθούλη «Μύθος και Φως» ενώ στο δεύτερο το «Αλήθεια και Κινηματογράφος-Αλήθεια».

Βέβαια πάντα κάτι θα λείπει και θα χρειάζονται επιπλέον «πινελιές». Ο Ροβήρος Μανθούλης συχνά αναφέρεται γελώντας σε έναν αναγνωρισμένο ζωγράφο που ενώ ο πίνακας του είχε αναρτηθεί σε ένα μουσείο, αυτός πήγαινε κρυφά με ένα πινελάκι και έκανε διορθώσεις πάνω του. Η αέναη αναζήτηση της τελειότητας!

ΣΤ. ΙΧΝΗ

Υλικά από το αρχείο του Ροβήρου Μανθούλη που εμφανίζονται για πρώτη φορά:

- Η πρώτη έκθεση φωτογραφίας για τον κινηματογράφο και τη φωτογραφία στην Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1957.
- Ένα φύλλο εξετάσεων του Απριλίου 1965 στη Σχολή Σταυράκου στο μάθημα του Ρ. Μανθούλη «Φιλμική Τεχνική και Σενάριο»
- Τα ντοκουμέντα της μη κερδοσκοπικής εταιρίας «Κινηματογραφικό Κέντρο Ελληνικού Πολιτισμού». Της μεγάλης προσπάθειας της τριάδας Μανθούλη, Μεσθενάιου, Παπαδάκη το 1964 για την παραγωγή ελληνικών ντοκιμαντέρ,. Το σχέδιο απέτυχε λόγω έλλειψης χρηματοδότησης ή της απαίτησης της κυβέρνησης Καραμανλή κάθε ταινία αναφοράς στην αρχαία ελληνική τέχνη και πολιτισμό που θα παρήγαγε το Κέντρο να καταλήγει με τη διαφήμιση... ενός κυβερνητικού έργου!
- Ανέκδοτες φωτογραφίες: Αλάσκα 1951, Παρίσι 1973.

Z. ΟΙ ΦΙΛΟΙ

Η λέξη φίλος έχει μια ιδιαίτερη αξία για το Ροβήρο Μανθούλη. Πάντα θέλει να περιστοιχίζεται από αυτούς. Τους προτιμά από οποιονδήποτε άλλον είναι γνωστός για το όνομά του. Έτσι κι αυτό το αφιέρωμα δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί παρά με μια συνάντηση φίλων. Αναγκαστικά διαδικτυακή και περιορισμένη. Θα είναι σκηνοθέτες της νεότερης γενιάς συνδεδεμένοι με πολλούς τρόπους με τον Μανθούλη: ο Σταύρος Ψυλλάκης, ο Άγγελος Κοβότσος και ο Άρης Μπαφαλούκας από το Παρίσι. Και μαζί οι διευθυντές των δυο Φεστιβάλ που ανέλαβαν να επανεκδώσουν τα δυο βιβλία του Ροβήρου Μανθούλη, από το Φεστιβάλ Ολυμπίας ο Δημήτρης Σπύρου και από το Φεστιβάλ Χανίων ο Ματθαίος Φραντζεσκάκης. Τη συζήτηση θα συντονίσει η φίλη Ντέπυ Βρεττού, ραδιοφωνική παραγωγός στην ΕΡΤ.

Τέλος, θέλουμε να εκφράσουμε τις θερμές ευχαριστίες σε όσους βοήθησαν για να πραγματοποιηθεί αυτό το αφιέρωμα και ειδικά σε αυτούς παραχώρησαν την άδεια να προβληθούν οι ταινίες, την ΕΡΤ, το ΝΕΑΝΙΚΟ ΠΛΑΝΟ, τον Βασίλη Σουραπά, διανομέα, τη Μαρία Γεντέκου παραγωγό, Portolanos Films, τους σκηνοθέτες των ταινιών, τα στελέχη και συνεργάτες του Φεστιβάλ Ολυμπίας.

ΝΙΚΟΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ, επιμελητής του αφιερώματος